

НАЦІОНАЛЬНО ДЕРЖАВНЕ САМОВИЗНАЧЕННЯ ТРИВАЛИЙ ІСТОРИЧНИЙ ПРОЦЕС

Актуальність теми дослідження. Ідентифікація точки відліку національного самовизначення є досить важливою. Адже від неї залежать основні характеристики національної спільноти, що лягають в основу національного проекту. В подальшому відбувається тривалий та складний процес формування національної свідомості, розвиток національної культури, громадських та політичних рухів за незалежність.

Український національний проект зародився на ґрунті європейських суспільних ідей Нового часу. В основі цього проекту лежать уявлення про етнокультурну основу колективної ідентичності, осібність української культури та мови, виразні індивідуалізовані риси української культури, народ як джерело влади і спільна воля громади як основа державного суверенітету, та нарешті - право нації на самовизначення.

Вітчизняні дослідники Н. Яковенко [1], З. Когут [2] знаходять елементи модерної національної самосвідомості вже в Україні XVII – XVIII ст. Однак дослідники національної ідеї переважно відносять оформлення основних складових національної свідомості чи появу її світоглядних передумов в українському суспільстві до кінця XVIII – початку XIX ст. При цьому визначальним фактором, на їх думку, виступає включеність українського суспільства чи принаймні його освічених прошарків у контекст загальноєвропейських ідейних віянь і суспільних процесів. Цивілізаційні детермінанти українського національного самовизначення висвітлюються зокрема в працях О.Забужко [3], М.Розумного [4], І. Шевченка [5], С. Римаренка [6] та інших.

Від ідентифікації точки відліку національного самовизначення залежать основні характеристики національної спільноти, що лягають в основу національного проекту. Мова йде як про об'єктивні дані, на яких базується

подальше самовизначення спільноти: територія посідання, чисельність нації, тип господарювання, форми державного управління та громадського самоврядування, - так і елементи національної самосвідомості, а саме – обсяг історичної пам'яті, культурно-цивілізаційна належність, геополітична роль, панівні мистецькі течії та світоглядні доктрини.

Іншою важливою детермінантою процесу національного самовизначення є самоназва, що може бути успадкованою від попереднього історичного періоду, але, як правило, оформлюється в європейських народів в період національних рухів Нового часу.

Особливістю українського національного проекту було те, що між першими проявами національного самоусвідомлення у його європейських формах Нового часу та утвердженням самоназви «українці» для цілого народу, розділеного кордонами двох імперій, минуло більше сторіччя. Зрозуміло, що такий тривалий період латентного самовизначення суттєво вплинув на змістовні аспекти національної самосвідомості. На думку М. Розумного, український проект увібрав у себе всі основні моделі національного будівництва та на різних етапах виявляв риси французького республіканізму, німецького романтизму, італійської національно-визвольної боротьби, польського і російського месіанізму тощо [4, с.269] Кожна з цих моделей передбачає свої особливі світоглядні, культурні, аксіологічні, психологічні орієнтації, якими українська ідентичність збагачувалася впродовж двох сторіч до проголошення державної незалежності.

Процес національного самовизначення включає не лише акт проголошення незалежності чи автономного статусу, а це тривалий історичний процес, що має складну природу формування національної свідомості, становлення і розвитку національної культури, громадського і політичних рухів за незалежність. Після створення власної держави нація опиняється перед новими викликами самовизначення, що мають як внутрішні витoki, так і зовнішні.

Зовнішні виклики національному самовизначенню випливають з тієї обставини, що відокремлення національної держави чи її створення шляхом злиття територій проживання одного етносу, по-перше, відбувається в контексті актуальних на той час міжнародних проблем, а по-друге, ставить на порядок

денний необхідність включення нової політичної спільноти у систему відносин, які склалися у відповідному регіоні, на континенті чи в світі у цілому. Виникає необхідність самовизначатися щодо багатьох об'єктивних явищ і процесів міжнародного життя, починаючи від встановлення державних кордонів і закінчуючи входженням у міждержавні союзи, блоки, співдружності та інші наднаціональні утворення.

Процес національного самовизначення спрямовується двома різновекторними, але на практиці взаємопов'язаними імперативами, - з одного боку, імперативом виокремлення національного цілого та забезпечення його самостійного і самоврядного існування, а з іншого – імперативом включення в регіональну, цивілізаційну і світову системи міжнародних відносин з метою легітимізації свого статусу та повнішого задоволення національних інтересів.

Чинники дезінтеграції й інтеграції постають за різних обставин і на різних етапах національного самовизначення з різною мірою очевидності та актуальності. Як правило, національне самоусвідомлення починається з акту відокремлення спільноти всередині того суспільного організму, до якого дійсні або гіпотетичні носії відповідної ідентичності на даний момент належать.

Уже на початкових етапах національного самоусвідомлення його важливим елементом стає належність до певної наднаціональної спільноти, що є додатковим чинником ідентифікації та сприяє її легітимізації. Такий чинник має виразну інтеграційну інтенцію, однак, у певних ситуаціях виконує роль додаткового стимулу дезінтеграції існуючої спільноти, що, з точки зору, підсиленої конфесійної чи ідеологічною належністю видається штучною, побудованою на насильстві та несправедливості.

Питання про інтеграцію в межах наднаціональних спільнот є невіддільним від питання про національне самовизначення. Інтегративний чинник може бути більш чи менш важливим у різний час і для різних спільнот. Сама інтеграція може мати різні форми: виявляється як форма колективної самосвідомості чи культурної спільноти, включати елементи торгівельної відкритості та господарської співпраці або ж передбачати формування міждержавних союзів і наддержавних інституцій з функціями органів влади.

Таким чином очевидним є те, що акт національно-державного самовизначення являє собою когнітивну діяльність, пов'язану з оцінюванням і трактування історії, суспільно-політичної ситуації й образу майбутнього. Інший когнітивний аспект – процес прийняття політичного рішення. Відповідно, національно-державне самовизначення має розглядатись як частковий випадок когнітивної діяльності, зокрема, як рефлексивний процес, що має своїм предметом, з одного боку, політичні відносини, а з другого – самого суб'єкта, тобто його самоусвідомлення.

Відтак, національно-державне самовизначення – це довгий історичний процес, який, з одного боку, розгортається як реакція на зовнішні виклики, а з другого – має характер утвердження власної суб'єктності. Це багатоскладовий процес національного розвитку та державотворення, який синтезує самовизначення нації та самовизначення Української держави.

Список використаних джерел

1. Яковенко Н. Дзеркала ідентичності. Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI- початку XVIII ст./Н. Яковенко. К.: Laugus, 2012. 470 с.
2. Когут З. Коріння ідентичності. Студії з ранньомодерної та модерної історії України/З. Когут. К.:Критика, 2004. 352 с.
3. Забужко О. Філософія української ідеї та європейський контекст/О. Забужко. К.: Наукова думка, 1992. 118 с.
4. Розумний М. Українська ідея на тлі цивілізації/М. Розумний. К.:Либідь, 2000. 288 с.
5. Шевченко І. Україна між Сходом і Заходом. Нариси з історії культури до початку XVIII ст./І. Шевченко;[пер. з англ.]Львів:Інст. історії церкви Львівської богословської Академії, 2001. 250 с.
6. Римаренко С. Права нації та права людини. Етнополітичний контекст/К.ПіЕНД ім. І.Ф.Кураса НАН України. 2013. 345 с.